

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Baluk G., Sushyk O. The Notion of Environmental Risk in the Operation of the Armed Forces of Ukraine: Legal Aspects

The article highlights the legal nature of environmental risk in the operation of the Armed Forces of Ukraine. The author has come to the conclusion that the environmental risk in the operation of the Armed Forces of Ukraine is one of the central categories of environmental safety law, and that the legal framework for its regulation is ensured in the current national environmental safety legislation. The above-mentioned category is also enshrined in such international legal documents as: the Council Directive 96/82/EC of 9 December 1996 On the control of major-accident hazards involving dangerous substances, the Convention on Transboundary Effects of Industrial Accidents (Helsinki, 1992), the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction (1975), the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (Geneva, 1977), the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction (Paris, 1993).

In order to reveal the peculiarities of environmental risks the authors performed its classification based on various characteristics.

The article defines the notion of environmental risk in the operation of the Armed Forces of Ukraine as a fact established by environmental legislation which caused the creation, change, and termination of legal relations in the operation of the Armed Forces of Ukraine regarding environmental hazardous objects (including weapons), which determine the formation and implementation of special status of individuals, legal persons and state in the military sphere in order to identify, prevent and eliminate military and technogenic threats to the environment, human health and life, and that results in a special regime of legal liability for failure to perform or improper performance of obligations on assurance of environmental safety in the operation of the Armed Forces of Ukraine, including random (possible) danger.

Key words: environmental safety, environmental risk, environmental safety in the operation of the Armed Forces of Ukraine, environmental risk in the operation of the Armed Forces of Ukraine.

Загальновідомо, що діяльність Збройних Сил України продукує ризик виникнення еколого-небезпечних факторів, що у свою чергу зумовлює погіршення стану навколишнього природного середовища

та негативно впливає на організм людини. Це проявляється безпосередньо в тому, що в результаті утримання та експлуатації авіаційних і військово-морських баз, військових полігонів, навчальних центрів,

**Балюк Галина
Іванівна,**

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент НАПрН України

**Сушик Ольга
Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

баз і складів пально-мастильних матеріалів, військово-ремонтних і будівельних підприємств, парків бойової та автотракторної техніки, військлітоспів і підсобних господарств, об'єктів тепло-, водо-, енергопостачання, зливних і очисних споруд, місць збору та утилізації відходів, а також унаслідок неможливості дотримання та порушення вимог екологічної безпеки під час проведення заходів бойової підготовки військ (сил) уже забруднено та існує ризик подальшого забруднення основних складових довкілля: ґрунти і води, поверхневих та підземних вод, повітря тощо.

За останні більше ніж два десятиріччя в діяльності Збройних Сил України найбільше уваги щодо наявності екологічного ризику привертала арсенали, бази й склади боезапасів, бази й склади пального, у першу чергу, ті на яких зберігалися та зберігаються компоненти ракетного палива, склади військ радіаційного, хімічного та біологічного (РХБ) захисту. Практично на всіх складах паливно-мастильних матеріалів і в місцях заправки бойової техніки відбувалося та відбувається забруднення ґрунту і вод нафтопродуктами.

У науково-правовій доктрині екологічного права на сьогодні відсутні наукові доробки щодо визначення юридичного поняття та особливостей екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України. Свого часу окремі аспекти цього питання висвітлювались у роботах таких вчених, як: В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, М. О. Фролов, Ю. С. Шемшученко та ін. У зв'язку з вищевикладеним, вивчення та аналіз правових проблем наявності екологічного ризику в результаті здійснення діяльності Збройними Силами України є надзвичайно актуальним.

В етимолого-лінгвістичному значенні «ризик» доволі часто трактується як «можлива небезпека» [1, с. 1030]. Дослідженням категорії «ризик», як відомо, під різними кутами зору займаються різні науки (у тому числі й юридична), які своїми знаннями взаємодоповнюють одна одну. Юридична наука, відмежовуючи категорію «ризик» від тотожних категорій, прагне досліджувати його як явище правового

характеру. Ризик, зокрема, досліджується в цивільному, трудовому, кримінальному праві, відповідно, з притаманними особливостями для кожної з цих галузей. Особливе місце серед них у дослідженні цього явища займає право екологічної безпеки як комплексна інтегрована галузь права та законодавства [2, с. 6]. Перш за все, це пов'язано з тим, що саме поняття «ризик» абстрактно є зворотною стороною поняття «безпека», доктринальне визначення якої найбільш повно подається саме в праві екологічної безпеки, оскільки створення системи безпеки є зворотною реакцією держави на упередження прояву чинників екологічного ризику [2, с. 16].

Особливо важливими та актуальними для зазначеного напрямку є наукові дослідження таких понять, як «екологічна безпека» та «екологічний ризик», які містяться в роботах В. І. Андрейцева, зокрема в частині обґрунтування формування такої галузі права й законодавства, як право екологічної безпеки. У своїх працях учений доводить, що екологічна безпека — це складова національної та транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних відносин і відповідних їм правових зв'язків, за якого системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя й здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності й запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя й здоров'я особи,

суспільства й держави, що потребує чіткої конституціоналізації в чинному законодавстві [2, с. 32]. Як видно із запропонованого ним визначення, екологічна безпека розглядається як стан відносин, врегульованих правом, які характеризуються специфічними правовими зв'язками між суб'єктами.

Саме прояв екологічного ризику обумовлює специфіку цих правових зв'язків. Ризик, який пов'язаний із здійсненням екологічно небезпечної діяльності Збройними Силами України, вимагає створення певних протидій, що передбачають наявність певних державно-правових інституцій, робота яких спрямована на упередження його прояву, з метою уникнення або ліквідації можливого (очікуваного чи випадкового) шкідливого результату такого ризику. Тому, на нашу думку, обґрунтованим є визначення поняття екологічного ризику в юридичному аспекті, за яким екологічний ризик — це встановлена нормами екологічного законодавства обставина, з якою пов'язується виникнення, зміна, припинення правовідносин щодо здійснення діяльності з еколого-небезпечними об'єктами, що визначає формування й реалізацію спеціальної правосуб'єктності фізичних, юридичних осіб та держави щодо виявлення, попередження та усунення природних і техногенних загроз для довкілля, життя й здоров'я населення та особливий режим відповідальності за невиконання вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, включаючи й за випадкове (вірогідне) настання небезпеки [2, с. 57]. За такого підходу до поняття екологічного

ризик у воно органічно вводиться в правову матерію права екологічної безпеки, оскільки сама система безпеки створена для обмеження негативного впливу проявів ризику.

Розглядаючи екологічний ризик у діяльності Збройних Сил України, зупинимось на деяких його характерних рисах, які обумовлені, перш за все, особливостями зазначеного виду діяльності. Це пов'язано з тим, що діяльність Збройних Сил України може здійснюватися як у мирний, так і у воєнний час, що є особливо актуальним із врахуванням реалій сьогодення, у яких перебуває Україна, при яких її зміст, умови, а отже і прояви екологічного ризику є різними.

Викладене вище зумовлює необхідність з'ясування суті діяльності Збройних Сил України з точки зору можливих проявів чинників екологічного ризику. З'ясувати це можливо завдяки використанню низки філософських категорій. Як зазначають науковці [3, с. 14–15], сама діяльність суспільства з охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є діалектично суперечливим процесом взаємодії об'єктивного та суб'єктивного. Суб'єктивне в ньому — свідомо діяльність людей з охорони та раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, ставлення до навколишнього середовища в процесі такого використання зазначених ресурсів, установлення суспільством певних правил щодо їх використання; об'єктивне — умови та закономірності, які полягають у взаємодії суспільства та природи.

Досліджуючи вплив екологічного ризику на формування особливої специфічної правосуб'єктності, як об'єктивного явища, науковцями було виявлено нерозривний зв'язок об'єктивного та суб'єктивного у феномені екологічного ризику. Об'єктивним в екологічному ризику, який виникає в діяльності Збройних Сил України, є те, що її основна небезпека пов'язана з наявністю та використанням хімічних речовин та їх сполук, адже саме вони, у кінцевому результаті, зумовлюють прояв ризику, а не сама діяльність людини у військовій сфері. Як зазначається в юридичній літературі, абсурдним є оголошувати носієм ризику діяльність людини з тієї позиції, що в такому разі невідомо, як вирішується питання про власника джерела підвищеної небезпеки та низка інших питань, пов'язаних із розмежуванням суб'єкта та об'єкта правовідносин [4, с. 40]. Водночас виникненню еколого-небезпечних факторів антропогенного характеру сприяє, безумовно, і діяльність людини.

Безпосередньо з діяльністю людини пов'язана і від неї залежить наявність джерел забруднення навколишнього природного середовища на військових об'єктах України, які донедавна прийнято було поділяти на дві групи: 1) ті, що наявні нині; 2) ті, які спричинили забруднення за часів діяльності Радянської Армії.

До потенційних джерел забруднення першої групи належать такі об'єкти Збройних Сил України, як: військові полігони всіх видів Збройних Сил України; військові аеродроми з їх інфраструктурою;

об'єкти Військово-Морських Сил Збройних Сил України; бази та склади паливно-мастильних матеріалів; арсенали, бази, склади озброєння, ракет і боєприпасів.

До потенційних джерел забруднення другої групи належать: колишні шахтні пускові установки; бази та склади зберігання компонентів ракетного палива; колишні військові аеродроми, бази та склади нафтопродуктів; могильники радіоактивних відходів.

Сьогодні, на нашу думку, є всі підстави виділяти й третю групу військових об'єктів (як потенційних джерел забруднення), поява яких пов'язана з веденням воєнних (бойових) дій на території України.

Викладене вище свідчить про те, що діяльність людини об'єктивно в суб'єктивному значенні впливає на наявність екологічного ризику, хоча і не є безпосереднім його носієм, але продукує його виникнення.

Для з'ясування суб'єктивного в прояві екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України доцільно розмежувати її на повсякденну діяльність та діяльність, пов'язану з веденням бойових дій. Повсякденна діяльність Збройних Сил України проявляється в проведенні навчань, випробувань, спеціальних робіт, господарській діяльності (за умови дотримання встановлених норм законодавства), забезпеченні життєдіяльності підрозділів. Інший вид діяльності — ведення бойових дій — є проявом такого жакливого явища, як війна. Війна — це суспільно-політичне явище, сенс якого полягає в продовженні політики держав

і різних класів всередині них насильницькими способами [5, с. 71]. Це те явище, яке притаманне суспільству, як спосіб вирішення протиріч між певними суспільними групами та державами, які наявні об'єктивно через неможливість подолати неоднорідність суспільства. При цьому завдається найбільша шкода життю, здоров'ю людини, відбуваються негативні зміни стану навколишнього природного середовища, ставиться під загрозу існування всього людства.

Суб'єктивним у прояві екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України є свідомо діяльність військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, спрямована на забезпечення екологічної безпеки.

На нашу думку, сьогодні особливої уваги заслуговує дослідження суб'єктивного в діяльності Збройних Сил України за умови їх участі в бойових діях, як одного з проявів ведення війни. Виходячи з оборонного характеру Воєнної доктрини України в редакції указу Президента від 8 червня 2012 р. [6], основним призначенням Збройних Сил України є відбиття нападу противника при його посяганні на територіальну цілісність та недоторканність суверенітету України та завдання йому поразки. Зважаючи на вище наведене, у теперішніх умовах існує потреба виробити чіткий правовий механізм забезпечення екологічної безпеки саме при веденні бойових дій на території України.

Це завдання складне та суперечливе, адже безперечно, що особлива ситуація щодо забезпечення екологічної безпеки пов'язана з однією

з форм військової діяльності та прояву війни — веденням бойових дій.

Ведення бойових дій, під час яких виникають еколого-небезпечні фактори, часто не завдає шкоди стороні, яка їх здійснює, якщо вони ведуться на території іншої держави, і навіть перетворюються на один із тактичних прийомів. Так, наприклад, уперше в історії у війні 1961–1973 рр. на території В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі об'єктом військового ураження було обрано середовище існування цілих народів: посіви сільськогосподарських культур, плантації технічних культур, великі масиви рівнинних і гірських джунглів, мангрових лісів [7, с. 96]. А під час війни в Кувейті 1990–1991 рр. знищення його екосистеми розглядалось як особливий та ефективний засіб послаблення противника [7, с. 98]. При веденні бойових дій із застосуванням звичайних засобів ураження існує ризик знищення потенційно небезпечних з точки зору екології об'єктів промислового та військового призначення з утворенням зон радіоактивного, хімічного, біологічного зараження, а також затоплень, руйнувань, пожеж, у яких військовослужбовці та цивільне населення будуть вимушені тривалий час жити.

Викладене вище свідчить про те, що особливість суб'єктивного в екологічному ризику досліджуваної сфери полягає в тому, що особовий склад сторін, як і мирне населення держав, на території яких ведуться бойові дії (хоча і не завжди), більше дбають про збереження власного життя й перемогу над противником, яка є кінцевою метою. Всі інші інтереси при

веденні бойових дій відіграють другорядну роль. Така ситуація породжує незацікавленість окремих осіб, колективів, народів і держав у забезпеченні екологічної безпеки в умовах ведення воєнних дій. До того ж, сторони, які протистоять одна одній у війні, всі свої економічні ресурси спрямовують на збройну боротьбу. Виходячи з цього, виникає зацікавленість у максимальному зменшенні витрат на будь-які інші сфери, крім військової. Витрати на забезпечення екологічної безпеки в більшості випадків визнаються економічно невідповідними сторонам бойових дій, зважаючи на те, що загроза власного фізичного знищення або полону диктує спрямування всіх наявних ресурсів на боротьбу з противником. Крім цього, саме життя, здоров'я особи противника в період ведення бойових дій не завжди визнаються найвищою цінністю, а її права обмежуються, що несе антигуманістичний характер та суперечить міжнародним поглядам щодо недоторканості життя й здоров'я людини та заборону обмеження її невід'ємних прав і свобод.

Наведене дає підстави вважати, що за таких обставин значну роль відіграє саме суб'єктивний чинник у збільшенні ризику виникнення еколого-небезпечних ситуацій у діяльності Збройних Сил України. Зокрема, коли життя конкретної особи перебуває під загрозою, а в її владі знаходиться небезпечна зброя, особливого значення набуває екологічна правосвідомість особи військовослужбовця. Однак, це не є підставою для абсолютизації суб'єктивного, адже без використання природних

або штучно створених особливостей небезпечних речовин та їх сумішей сама по собі діяльність людини, як уже було зазначено, не могла б бути еколого-небезпечною. А отже, слід розглядати архітектуру екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України на користь об'єктивно-суб'єктивної концепції [4, с. 18].

Важливо зазначити, що представниками еколого-правової науки виокремлено специфічні ознаки екологічного ризику, які відокремлюють його від інших тотожних категорій [4, с. 185–186]. Такими ознаками, зокрема, є: 1) антропоцентрична спрямованість екологічного ризику, яка виходить з того, що екологічний ризик є, перш за все, ризиком для життя та здоров'я людини; 2) поліваріантність форм походження екологічного ризику, що визначає можливість прояву його чинників, як від природно-стихійних факторів (повені, землетруси, зсуви тощо), так і через техногенно-антропогенні загрози; 3) обмеженість у можливості абсолютного визначення екологічного ризику, яка полягає в неможливості повного вивчення проявів екологічних загроз; 4) кумулятивність прояву екологічного ризику обумовлена проявами так званих «ефекту ланцюгової реакції» та «ефекту доміно» й інших подібних проявів, за яких певний конкретний чинник екологічного ризику тягне за собою реалізацію цілої низки інших екологічних ризиків, інших негативних наслідків; 5) субституційний характер екологічного ризику, що виявляється в можливості прояву останнього через інші ризики неекологічного походження.

Зазначені ознаки екологічного ризику, на нашу думку, повністю проявляються і в діяльності Збройних Сил України. Діяльність Збройних Сил України за своїм характером є антропоцентричною, оскільки захист територіальної цілісності та незалежності України перманентно походить від ризику військового нападу інших держав, що зумовлює вплив цієї діяльності саме на людину. На поліваріантність екологічного ризику через військово-техногенні загрози вказує, перш за все, різноманітність проявів еколого-небезпечних факторів діяльності Збройних Сил України, які було наведено вище. Обмеженість у можливості абсолютного визначення екологічного ризику полягає в неможливості повного вивчення проявів екологічних загроз військово-техногенного характеру. Кумулятивність прояву екологічного ризику обумовлена тим, що діяльністю збройних сил може завдаватися шкода як військовим об'єктам оборонного характеру, так і цивільним, порушення безпеки функціонування яких, у свою чергу, теж може призвести до виникнення еколого-небезпечних факторів. Субституційний характер екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України виявляється в можливості прояву останнього через інші ризики неекологічного походження.

Оскільки екологічний ризик генеологічно входить до системи центральних категорій права екологічної безпеки, юридична форма його закріплення об'єктивно виражена в чинному вітчизняному законодавстві про екологічну безпеку. З урахуванням зазначеного, для з'ясування поняття

екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України, доцільно, на нашу думку, розглянути законодавчі підходи до визначення категорії екологічного ризику.

Так, із змісту Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [8] випливає, що негативні екологічні наслідки діяльності Збройних Сил України, як різновиду військової діяльності, є джерелом екологічного ризику. Стаття 58 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [9], встановлюючи відповідні вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки у військовій сфері, закладає правове підґрунтя проведення заходів щодо зниження військових ризиків діяльності Збройних Сил України. У свою чергу, у пункті 1 статті 5 Закону України «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 р. [10] зазначається, що основним завданням екологічної експертизи є визначення ступеня екологічного ризику й безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності.

У Державному стандарті України «Безпека промислових підприємств. Терміни та визначення. ДСТУ 2156-93» [11] закріплено визначення ризику як імовірності настання негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє природне середовище, які спричиняють незворотну деградацію екосистеми. На нашу думку, недоліком наведеного визначення можна вважати те, що в ньому не згадується як одна з ознак екологічного ризику людина, її здоров'я та життя, як об'єкти, що

знають негативного екологічного шкідливого впливу.

Важливим з точки зору з'ясування ознак поняття «екологічний ризик» є закріплення вказаної категорії у міжнародних нормативно-правових актах. Так, згідно з Директивою Ради Європейського Союзу про стримання великих аварій, які пов'язані з небезпечними речовинами, № 96/82 ЄС від 9 грудня 1996 р. [12], небезпека розглядається як властивість небезпечних речовин або фізична ситуація, що є потенційно небезпечною для здоров'я людей та навколишнього середовища. Іншим важливим міжнародним документом є Конвенція ООН про транскордонний вплив промислових аварій від 17 березня 1992 р. [13], у якій «небезпечна діяльність» визначається як будь-яка діяльність, у процесі здійснення якої одна чи більше небезпечних речовин наявні або можуть бути наявні в кількостях рівних або таких, що перевищують граничні кількості, визначені цією Конвенцією і, які здатні призвести внаслідок аварії до транскордонного впливу, зокрема створити будь-які шкідливі наслідки для людей, флори, фауни, ґрунтів, вод, повітря, ландшафтів, їх сукупності та матеріальних цінностей, культурної спадщини, у тому числі історичних пам'яток. Отже, носіями можливої небезпеки є різні речовини природного та штучного походження, їх суміші, що здатні за певних природних та соціальних умов і обставин виявляти властивості, які створюють реальну загрозу для здоров'я й життя людини та навколишнього світу [2, с. 41].

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що екологічно небезпечну діяльність Збройних Сил України, залежно від особливостей хімічного, фізичного, біологічного складу речовин та їх сумішей, що використовуються, можна характеризувати за різним ступенем екологічного ризику. Вже давно не є таємницею те, що рівень науки й техніки у військовій сфері постійно зростає. Люди навчились виробляти зброю (насамперед ядерну, хімічну, біологічну), ризик застосування якої може призвести до екологічної катастрофи та знищення сучасної цивілізації. У зв'язку із зазначеним намаганням обмежити та врегулювати екологічний ризик на міжнародному рівні у військовій сфері можна вважати прийняття низки Конвенцій ООН, зокрема «Про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище» [14], «Про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення» [15], «Про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення» [16] та ін.

Для більш повного з'ясування феномену поняття екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України звернемося до кількісного та якісного його проявів. М. С. Малєїн свого часу зазначав, що в сучасних умовах науково-технічної революції багато видів виробничої діяльності не виключають повністю небезпеки для людини [3, с. 163]. Оскільки не існує нульового ризику, наявною є потреба

класифікації екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України (за різними класифікуючими ознаками) з метою виявлення його характерних рис:

1) за діяльністю видів військ Збройних Сил України класифікують такі види екологічного ризику за походженням: а) Сухопутних військ; б) Військово-Повітряних Сил; в) Військ протиповітряної оборони; г) Військово-Морських сил;

2) за видами озброєння та військовою технікою в діяльності Збройних Сил України виокремлюють екологічний ризик від застосування: а) стрілецької зброї; б) зенітно-ракетних комплексів; в) ракетних комплексів; г) артилерії; г) танків; д) бойових машин піхоти та бойових машин десанту; е) бронетранспортерів, бойових розвідувально-дозорних машин; е) автомобільної техніки; ж) реактивних систем залпового вогню; з) протитанкових ракетних комплексів; і) вертолітної техніки; й) засобів протиповітряної оборони; к) авіації; л) флоту; м) зброї масового ураження (на сьогодні Збройні Сили України офіційно не мають її у своєму арсеналі, але вона є на озброєнні в сусідніх державах);

3) за військово-техногенними факторами впливу на навколишнє середовище екологічний ризик у діяльності Збройних Сил можна класифікувати на ризику: а) механічного характеру (ризик забруднення металевими відходами, забруднення нерозірваними боєприпасами, спричинення ерозії, дефляції, дегуміфікації); б) хімічного характеру (забруднення пально-мастильними матеріалами, антифризами,

розчинниками, залишками вибухових речовин і пороху); в) фізичного характеру (забруднення теплове, електромагнітне, акустичне, вібраційне, світлове); г) біотичного характеру (деградація екосистем, збіднення біорізноманіття, біогенна акумуляція шкідливих речовин);

4) за режимами функціонування екологічний ризик у діяльності Збройних Сил України класифікують на [82, с. 79]: а) режим повсякденної діяльності (йдеться про міру прийнятного ризику); б) режим підвищеної готовності (частково прийнятний ризик); в) режим діяльності за надзвичайних ситуацій (неприйнятний ризик); г) режим діяльності за надзвичайних станів (катастрофічний ризик).

Крім того, діяльність Збройних Сил України під час ведення бойових дій вимагає класифікувати екологічний ризик і щодо виду їх функціонування за ступенями бойової готовності: а) постійна бойова готовність (імовірно, це ступінь допустимого ризику); б) підвищена бойова готовність (частково допустимий ризик); в) воєнна загроза (недопустимий ризик); г) повна загроза (катастрофічний ризик).

На нашу думку, наведена класифікація зумовлює необхідність чіткого законодавчого визначення підстав класифікації ступенів екологічного ризику та заходів, яких повинні дотримуватись у діяльності Збройні Сили України з метою забезпечення екологічної безпеки, прав громадян, зокрема їх екологічних прав. Як прийнятний або допустимий екологічний ризик можна визнавати такий

розвиток правовідносин, за якого права та обов'язки громадян (зокрема екологічні права) реалізуються безперешкодно та ніщо не заважає належній реалізації їх правосуб'єктності, права на життя та здоров'я, права на вільне обрання місця проживання та роду діяльності, права на екологічно безпечне довкілля тощо [4, с. 80].

Наведена вище класифікація дає змогу більш повно розкрити категорію екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України та зумовлює подальший розгляд його особливостей. З цією метою звернемось до наукових праць представників еколого-правової науки України. Так В. І. Андрейцев [2, с. 56–57], характеризуючи особливості екологічного ризику, дійшов до висновку, що це:

а) передбачена чинним законодавством (нормативно-правовим порядком) обставина, з якою пов'язується виникнення правовідносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності та встановлення особливого правового режиму попередження екологічної небезпеки;

б) елемент юридичного складу як умова виникнення регулятивних правовідносин щодо забезпечення екологічної безпеки;

в) невід'ємна ознака екологічної безпеки, що виявляється у виникненні потенційної загрози життю та здоров'ю людини (населенню, суспільству) через небезпечний стан довкілля, спричинений природною стихією чи техногенними аваріями (катастрофами), в окремих ситуаціях — це підвищена загроза для суспільства і біосфери (сфери життя) — планетарної безпеки;

г) показник рівня екологічної безпеки, його класифікації, ранжування з метою належного регулювання поведінки відповідних суб'єктів щодо забезпечення безпечного функціонування природних і техногенних систем;

г) чинник, який обумовлює формування державної системи екологічної безпеки як складової національної та глобальної екологічної безпеки;

д) мотивація позитивно спрямованої екологічно небезпечної діяльності та гарантія неухильного виконання вимог забезпечення екологічної безпеки;

е) суб'єктивно усвідомлений намір, система дій щодо прийняття відповідальності за заподіяну екологічну шкоду (шкоду, заподіяну внаслідок прояву екологічної небезпеки) і суб'єктивна ознака складу екологічних правопорушень;

є) кваліфікуюча ознака юридичної відповідальності за порушення вимог, норм і нормативів екологічної безпеки і юридичний критерій для посилення покарання за адміністративні екологічні правопорушення та екологічні злочини.

Наведені вище особливості екологічного ризику свідчать про те, що екологічний ризик відіграє важливу роль у формуванні, розвитку, реалізації, зміні, припиненні особливої категорії правовідносин, пов'язаних зі здійсненням екологічно-небезпечної військової діяльності, створенні та функціонуванні системи екологічної безпеки в зазначеній сфері.

З урахуванням наведених вище особливостей є підстави сформулювати наступне визначення поняття екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України: екологічний

ризик у діяльності Збройних Сил України — це встановлена нормами екологічного законодавства обставина, з якою пов'язується виникнення, зміна, припинення правовідносин при здійсненні діяльності Збройних Сил України з екологічно-небезпечними об'єктами (в тому числі, озброєння), яка визначає формування й реалізацію спеціальної правосуб'єктності відповідних юридичних і фізичних осіб та держави у військовій сфері щодо виявлення, попередження та усунення військово-техногенних загроз довкіллю, життю та здоров'ю населення, обумовлює особливий режим юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання вимог щодо забезпечення екологічної безпеки в діяльності Збройних Сил України, включаючи випадкове (імовірне) настання небезпеки.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: Близько 170000 сл. та словосполучень / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь: Перун, 2001. — 1440 с.
2. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев. — К. : Знання-Прес, 2002. — 332 с.
3. Малєин Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. — М. : Юрид. лит., 1985. — 230 с.
4. Фролов М. О. Правові аспекти екологічного ризику: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2000. — 211 с.
5. Жан Пикте. Развитие и принципы международного гуманитарного права. — М. 1999. — 171 с.
6. Указ Президента «Про Воєнну доктрину України» в редакції указу

Президента України від 8 червня 2012 р. № 390/2012 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 45. — Ст. 1750.

7. Клемин В. В. Обеспечение экологической безопасности при повседневной деятельности воинских частей и подразделений: учебное пособие / В. В. Клемин, Г. П. Луценко, В. А. Ременсон. — МО РФ, 2000. — 301 с.

8. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.

9. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

10. Закон України «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 8. — Ст. 54.

11. Державний стандарт України. Безпека промислових підприємств. Терміни та визначення. ДСТУ 2156-93. — К.: Держстандарт України. — 1994. — 25 с.

12. Директива Совета Европейского Союза о сдерживании крупных аварий, связанных с опасными веществами № 96/82 от 9 декабря 1996 г. / Совет Европейского Союза: Женева, 1996. — Ст. 3.

13. Конвенция ООН о трансграничном воздействии промышленных аварий

от 17 марта 1992 г. // Ахатов А. Г. Экология и международное право (международные экологические организации и правовые акты). — М.: АСТ-Пресс, 1996 г.

14. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 р. // [Електронний ресурс]. — Правова бібліотека України. — Режим доступу: <http://www.uapravo.net/akty/pravo-main/akt8pvqz3o.htm>

15. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. — Действующее международное право: в 3х т.: том 2, М.: МНИМП, 1996. — 650 с.

16. Конвенція про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 26 березня 1975 р. — Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами». — Вып. XXXI. — М., 1977. — 820 с.

17. Балюк Г. І. Екологічна безпека та її правове забезпечення // Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. — 848 с.

Балюк Г. І., Сушик О. В., Поняття екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України: правові аспекти

Стаття присвячена юридичному поняттю екологічного ризику в діяльності Збройних Сил України. Встановлено, що екологічний ризик у діяльності Збройних Сил України входить до системи центральних категорій права екологічної безпеки, юридична форма його закріплення об'єктивно виражена в чинному вітчизняному законодавстві щодо забезпечення екологічної безпеки; виокремлено ознаки екологічного ризику, які повністю проявляються в діяльності Збройних Сил України, та сформульовано визначення поняття екологічного ризику в зазначеній сфері діяльності.

Ключові слова: екологічна безпека; екологічний ризик; екологічна безпека в сфері діяльності Збройних Сил України; екологічний ризик у діяльності Збройних Сил України.

Балюк Г. И., Сушик О. В. Понятие экологического риска в деятельности Вооруженных Сил Украины: юридические аспекты

Статья посвящена юридическому понятию экологического риска в деятельности Вооруженных Сил Украины. Установлено, что экологический риск в деятельности Вооруженных Сил Украины входит в систему центральных категорий права экологической безопасности, юридическая форма его закрепления объективно выражена в действующем отечественном законодательстве об обеспечении экологической безопасности; выделены признаки экологического риска, проявляющиеся в деятельности Вооруженных Сил Украины, и сформулировано определение понятия экологического риска в указанной сфере деятельности.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экологический риск, экологическая безопасность в сфере деятельности Вооруженных Сил Украины, экологический риск в деятельности Вооруженных Сил Украины.

Статья надійшла до друку 11 грудня 2015 р.